

KANCELARIA SENATU

BIURO LEGISLACYJNE

BL-112-230-TK/15

Warszawa, dnia 21 kwietnia 2015 r.

**INFORMACJA PRAWNA
O WYROKU TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO
Z DNIA 24 LUTEGO 2015 R. (K 34/12)
DOTYCZĄCYM USTAWY – KODEKS POSTĘPOWANIA KARNEGO**

I. METRYKA ORZECZENIA

Wyrok z dnia 24 lutego 2015 r. (sygn. akt K 34/12) dotyczy art. 426 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.; dalej jako: k.p.k.).

Sentencja orzeczenia została opublikowana w Dz. U. poz. 290 (data publikacji: 3 marca 2015 r.). Pełny tekst rozstrzygnięcia wraz z uzasadnieniem ukazał się w OTK ZU Nr 2A, poz. 17.

II. ROZSTRZYGNIĘCIE TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO

1. Treść sentencji wyroku

Trybunał orzekł, że art. 426 § 1 k.p.k., w brzmieniu nadanym przez art. 1 ustawy z dnia 20 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 48, poz. 246; dalej jako: ustawa zmieniająca), w zakresie, w jakim dotyczy zaskarżenia orzeczenia w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd odwoławczy, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Stan prawny

Stosownie do zaskarżonego art. 426 § 1 k.p.k., od orzeczeń sądu odwoławczego oraz od orzeczeń wydanych przez Sąd Najwyższy nie przysługuje środek odwoławczy. Wyjątki w tym zakresie statuuje art. 426 § 2 k.p.k., który to stanowi, że od postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wydanego na skutek zażalenia, jak również od wydanego w toku

postępowania odwoławczego postanowienia o przeprowadzeniu obserwacji, o zastosowaniu środka zapobiegawczego lub nałożeniu kary porządkowej przysługuje zażalenie do innego równorzędnego składu sądu odwoławczego.

Jednocześnie z art. 626 § 3 k.p.k. wynika, że na orzeczenie w przedmiocie kosztów służy zażalenie, jeżeli nie wniesiono apelacji. W razie wniesienia apelacji i zażalenia – zażalenie rozpoznaje sąd odwoławczy łącznie z apelacją. Według ugruntowanej linii orzecniczej Sądu Najwyższego, postanowienie przytoczonego wyżej przepisu odnosi się wyłącznie do takiego układu procesowego, w którym sądem orzekającym o kosztach procesu jest sąd pierwszej instancji. Natomiast w przypadku, gdy rozstrzygnięcie w przedmiocie kosztów zapada przed sądem, który rozpoznawał środek odwoławczy (np. gdy sąd okręgowy albo sąd apelacyjny działający jako sąd drugiej instancji orzekł w trybie art. 626 § 2 k.p.k., tj. wydał postanowienie uzupełniające, czy też gdy sąd rejonowy rozstrzygnął o kosztach w związku z rozpoznaniem zażalenia na postanowienie prokuratora o odmowie wszczęcia śledztwa), zastosowanie znajduje zasada z art. 426 § 1 k.p.k. Przyjmuje się zatem, że w opisanych sytuacjach zażalenie nie przysługuje.

3. Wzorce konstytucyjne

TK skonfrontował zaskarżoną regulację z art. 45 ust. 1 oraz art. 78 ustawy zasadniczej. Pierwszy z tych przepisów poręcza prawo do sądu, w tym: do prawo uruchomienia procedury przed sądem (niezależnym, bezstronnym i niezawisłym); prawo do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zgodnej z wymogami sprawiedliwości i jawności; prawo do wyroku sądowego, czyli do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd; a ponadto – prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy. Z kolei art. 78 Konstytucji statuuje zasadę zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji.

4. Istota problemu konstytucyjnego

Zdaniem Trybunału, problem konstytucyjny poddany jego kognicji polega nie tyle na braku w systemie prawa normy regulującej wyjątki od zasady niezaskarżalności orzeczeń wydawanych przez sądy odwoławcze (pominięcie prawodawcze), ile na zbyt szerokim zakresie zastosowania art. 426 § 1 k.p.k., który obejmuje także tę szczególną sytuację procesową, jaką jest rozstrzygnięcie o kosztach procesu.

TK konsekwentnie stoi na stanowisku, że orzekanie w przedmiocie kosztów procesu jest objęte gwarancjami z art. 45 ust. 1 Konstytucji¹⁾. Konstytucyjne określenie „sprawa” musi być interpretowane w sposób autonomiczny wobec analogicznych terminów używanych na gruncie konkretnych przepisów ustawowych, aby urzeczywistnienie gwarancji prawa do sądu obejmowało wszelkie sytuacje (bez względu na szczegółowe regulacje proceduralne), w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o prawach danego podmiotu, czy to w relacji do innych równorzędnych podmiotów, czy nawet w relacji do władzy publicznej, a zarazem natura owych stosunków prawnych wyklucza arbitralność rozstrzygnięcia o sytuacji prawnej podmiotu przez drugą stronę danego stosunku. Konstytucyjne pojęcie „sprawy” dotyczy więc nie tylko wąsko rozumianego postępowania głównego, lecz może odnosić się również do tzw. postępowań incydentalnych, w których sąd rozstrzyga o prawach bądź obowiązkach określonego podmiotu.

Trybunał zwrócił uwagę na to, że w praktyce różne podmioty mogą być zainteresowane zakwestionowaniem orzeczenia sądu w sprawie kosztów procesu. „W wypadku pełnomocników świadczących pomoc prawną z urzędu – jak wskazano w wyroku Trybunału o sygn. SK 33/12 – jest to ochrona ich praw majątkowych (tj. wynagrodzenia za pracę polegającą na udzieleniu pomocy prawnej). Oskarżony, kwestionując orzeczenie sądu dotyczące kosztów procesu, może chronić nie tylko swoje prawa majątkowe, ale także prawo do obrony przewidziane w art. 42 ust. 2 Konstytucji, którego konstytucyjnie chronionym elementem jest możliwość ustanowienia obrońcy z wyboru. (...) Brak możliwości odzyskania chociażby części kosztów ustanowienia obrońcy z wyboru może powstrzymać od ustanowienia obrońcy, a to z kolei może wpłynąć na wynik postępowania, w skrajnym wypadku prowadząc do nierzetelnego procesu oraz skazania osoby niewinnej. (...) prawo do obrony jest naruszone, gdy skorzystanie z niego, nawet w minimalnym zakresie, jest przedmiotem kalkulacji ekonomicznych (...). W procesie karnym swoje interesy realizują także pokrzywdzeni występujący w roli oskarżyciela posiłkowego lub prywatnego (...).” W pewnych okolicznościach na pokrzywdzonego jako stronę też może zostać nałożony obowiązek zwrotu kosztów postępowania. Prowadzi to do wniosku, że wspólnym dobrem chronionym przez wszystkie podmioty prywatne uczestniczące w procesie karnym – w zakresie dotyczącym kosztów procesu – jest ochrona ich praw majątkowych gwarantowanych przez art. 64 ust. 2 Konstytucji.

¹⁾ Pogląd taki został wyrażony najpierw w wyroku z dnia 30 października 2012 r., sygn. akt SK 20/11, tzn. w sprawie dotyczącej uregulowań zawartych w procedurze cywilnej, a następnie podtrzymany w sprawie SK 33/12, w której sąd konstytucyjny negatywnie ocenił art. 426 § 2 k.p.k., w brzmieniu obowiązującym do dnia wejścia w życie ustawy zmieniającej, w zakresie, w jakim przepis ten nie przewidywał możliwości zaskarżenia postanowienia w przedmiocie kosztów nieopłaconej przez strony pomocy prawnej udzielonej z urzędu, zasądzonych po raz pierwszy przez sąd odwoławczy (wyrok z dnia 26 listopada 2013 r.).

Reasumując: orzekanie o kosztach procesu – jakkolwiek w istocie rzeczy wypadkowe w stosunku do głównego nurtu postępowania karnego – jest odrębną sprawą w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji. Rozstrzygając o ekonomicznym ciężarze procesu, sąd zobowiązuje określone podmioty do jego poniesienia. Orzeczenie takie, jako dotyczące praw majątkowych podmiotów występujących w procesie karnym, wydane po raz pierwszy na tle głównej sprawy karnej, powinno być wobec tego traktowane jako orzeczenie wydane w pierwszej instancji i to niezależnie od tego, jaki status ma wydający je sąd w perspektywie sprawy głównej. W konsekwencji powinno ono być też zaskarżalne, albowiem w świetle art. 78 Konstytucji prawodawca obowiązany jest ukształtować procedury w taki sposób, by umożliwiały stronie uruchomienie weryfikacji orzeczeń i decyzji pierwszoinstancyjnych.

III. TERMIN WYKONANIA ORZECZENIA

Trybunał postanowił o odroczeniu utraty mocy obowiązującej zakwestionowanej normy prawnej na okres 9 miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw. Skutek ten nastąpi zatem z dniem 4 grudnia 2015 r.

IV. WSKAZÓWKI DLA USTAWODAWCY WYRAŻONE PRZEZ TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY W UZASADNIENIU (POSTULATY DE LEGE FERENDA)

W końcowym fragmencie uzasadnienia zaakcentowane zostało, że wykonując wyrok „(...) ustawodawca może przyjąć różne rozwiązania, mając na uwadze to, że zaskarżeniem orzeczenia w sprawie kosztów procesu mogą być zainteresowane różne podmioty, chroniące zróżnicowane interesy. Trybunał nie przesądza, czy oraz w jakim zakresie do każdego z tych podmiotów powinna znaleźć zastosowanie jednakowa procedura kwestionowania orzeczeń w sprawie kosztów procesu. Nie jest wszakże wykluczone przyjęcie odmiennych rozwiązań dla Skarbu Państwa, który co do zasady będzie podważał orzeczenie sądu w interesie publicznym w celu ochrony środków publicznych, od rozwiązań regulujących uprawnienia procesowe podmiotów prywatnych, działających w ochronie praw majątkowych oraz innych praw konstytucyjnych (prawa do obrony, prawa do rzetelnego procesu).”

V. INFORMACJA O WYKONANIU ORZECZENIA PRZEZ INNY PODMIOT

W dniu 25 września 2014 r. Senat podjął uchwałę w sprawie wniesienia do Sejmu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego. Podstawowym celem tego przedłożenia była realizacja dyrektyw płynących z wypowiedzi TK w sprawie SK 33/12, niemniej jednak propozycja Izby, zakładająca nadanie nowego brzmienia art. 426 § 2 k.p.k.,

uwzględniała również potrzebę wprowadzenia zażalenia na postanowienie sądu odwoławczego odnoszące się do kwestii kosztów postępowania.

Pierwsze czytanie przedmiotowego projektu (druk sejmowy nr 2826) odbyło się podczas 79. posiedzenia Sejmu w dniu 6 listopada 2014 r., po czym został on skierowany do Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach, a następnie – decyzją tejże Komisji – do podkomisji stałej do spraw nowelizacji prawa karnego. Prace legislacyjne nad projektem nie zostały jak dotąd zakończone.

VI. WYKONANIE ORZECZENIA

Niewątpliwie konieczna jest pilna interwencja ustawodawcy, gdyż – jak wskazał sam Trybunał – po wejściu wyroku w życie istniałaby wprowadzić możliwość stosowania ogólnych zasad determinujących zaskarżanie orzeczeń pierwszoinstancyjnych, w tym zasad dotyczących właściwości rzeczowej sądów (art. 25–27 k.p.k.), tyle że problematyczne mogłoby się okazać określenie sądu właściwego do rozpoznania zażalenia, jeżeli orzeczenie w sprawie kosztów zostałoby wydane po raz pierwszy przez sąd apelacyjny. Następstwem tego mogłaby być z kolei niejednolita wykładnia i – co się z tym ściśle wiąże – powstanie niepewności co do obowiązującego stanu prawnego. Możliwym skutkiem byłoby także przerzucenie na Sąd Najwyższy, którego głównym zadaniem jest sprawowanie nadzoru nad sądami powszechnymi w zakresie orzekania (art. 183 ust. 1 Konstytucji), de facto nieprzewidzianych ustawą zadań związanych z rozpoznawaniem zwykłych środków odwoławczych od orzeczeń w sprawie kosztów procesu.

Inicjatywa, z którą wystąpił Senat niweluje oba te zagrożenia, ponieważ jednoznacznie przyznaje prawo do wywiedzenia zażalenia na postanowienie w przedmiocie kosztów procesu wydanego po raz pierwszy przez sąd odwoławczy, a ponadto przyjmuje, że do rozpatrzenia takiego środka zaskarżenia właściwy będzie inny równorzędny skład sądu odwoławczego. Warto przy tym wspomnieć, iż propozycja zgłoszona przez Izbę została pozytywnie oceniona zarówno przez Sejmowe Biuro Analiz, jak i rząd (opinie z dnia 18 grudnia 2014 r. oraz 6 lutego 2015 r.).

W tej sytuacji można mieć nadzieję, że wyrok z dnia 24 lutego 2015 r. doczeka się realizacji przed upływem terminu odroczenia.

Opracowała: Katarzyna Konieczko

Akceptował: Marek Jarentowski